

A legújabb kor magyar könyvészeti törekvései.

A virágzó magyar nemzeti bibliográfia rendszeres megjelenésének a világháború vetett véget. A könyv-bibliográfia kiváló képviselői közül Szabó Károly a könyvnyomtatás korától 1711-ig, Petrik Géza 1712-től 1875-ig és 1886-tól 1910-ig¹ és Kiszlingstein Sándor 1876-tól 1885-ig állította össze a magyarországi könyvek bibliográfiáját, míg az időszaki sajtótermékek könyvészetét Kereszty István (1705-től 1867-ig), Szalády Antal (1780-tól 1880-ig) és Szinnyei József állította össze; ez utóbbinak évi könyvésze 1894-ig a Vasárnapi Újság, 1895-től pedig a Magyar Könyvszemle mellékleteként jelent meg. Ezt később az Országos Széchényi Könyvtár tisztviselői folytatták. A könyv-bibliográfia azonban az 1910., a folyóirat- és hírlap-bibliográfia meg az 1913. évvel félbeszakadt.

Ezután inkább csak könyvkereskedői célokat szolgáló évi könyvészetek jelentek meg, mint például a Corvina mellékleteként a „Magyar könyvészet“, vagy Wünscher Frigyesztől „Csonkamagyarország sajtója“ stb. Jelennek ugyan meg tudományos bibliográfiák is, mint például az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ értékes szakbibliográfiái, vagy a „Budapesti könyvtárakba 1935. évben járó folyóiratok címjegyzéke“ című kiadvány, de ezek nem nemzeti bibliográfiák, mert nem ölelik fel a Magyarországon megjelent egész nyomtatott anyagot. Ilyen bibliográfia összeállítására nem is hivatott az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, mert ez a nemzeti könyvtár feladata, mely az országban megjelent teljes anyagot kötelespéldányként kapja. Ilyen nemzeti könyvtár például Németországban a lipcei Deutsche Bücherei, mely a Németországban megjelent összes és külföldi németnyelvű anyagot gyűjti, s mely egész sorát adja ki a különböző bibliográfiáknak, Magyarországon pedig az Országos Széchényi Könyvtár.

A viszonyok javultával Fitz József, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója nem is zárkózott el attól a nagy feladattól, mely a nemzeti bibliográfia terén a könyvtárra hárul s a kultuszminisztérium támogatásával hozzákezdett a magyar nemzeti bibliográfia folytatásához. Ezen a téren kétirányú tevékenységet fejt ki a könyvtár. Egyrészt évi könyvészeteket ad ki, melyek három részre tagolva „Magyar könyvészet“ címen jelennek meg a „Magyarország évi könyvésze“ című sorozatban. Az I. rész a magyarországi nyomdák és sokszorosító vállalatok címjegyzékét és évi termelését tartalmazza, míg a II. az abban az évben megjelent könyvek, s a III. a hírlapok és folyóiratok címjegyzékét közli.² Ezekre az évi könyvészetekre azért van szükség, mert egyrészt hamar hozzáférhetővé teszik az anyagot a kutatók számára, másrészt olyan adatokat is be tudnak szerezni, melyek később már felkutathatatlanok volnának. Eddig az 1936, 1937 és 1938. évi könyvészetek jelentek meg.

A könyvtár másik irányú tevékenysége ciklus-bibliográfiák kiadására,

¹ Petrik anyagának utolsó füzetét (XV—XXII), Barcza Imre rendezte sajtó alá. Megjelent a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesületének kiadásában, Bp. 1927—1928.

² Az I.-et B. Szollás Ella, a II.-at Droszt Olga és a III.-at e sorok írója állítja össze.

illetőleg összeállítására irányul. Így a könyv-bibliográfiák terén Barcza Imre hagyatékának feldolgozásával az Országos Széchényi Könyvtár tisztviselői összeállították az 1911-től 1920-ig Magyarországon megjelent könyvek jegyzékét, melyet Kozocsa Sándor rendezett sajtó alá s melynek első kötete 1939-ben már meg is jelent s a második most van sajtó alatt.¹ Természetesen ezen első könyv-bibliográfiát soron fogják követni a további évek ciklus-bibliográfiái is.

Az időszaki sajtótermékek kiadására egy sorozatot tervezett a könyvtár; ennek címe „Magyarország időszaki sajtójának könyvészete“, s egyes részei a következők lesznek:

1. A magyar hírlapirodalom első százada. Összeállította Dezsényi Béla. Bp. 1941.
2. A magyar hírlapirodalom 1806-tól 1866-ig. Összeállítja Dezsényi Béla. (Előkészületben).
3. A magyar időszaki sajtó 1867-től 1910-ig.
4. Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig. Összeállította Kemény György. (Sajtó alatt).
5. Magyarország időszaki sajtója 1921-től 1935-ig. Összeállítja Kemény György. (Előkészületben).
6. Magyarország időszaki sajtója 1936-tól 1940-ig. Összeállítja Mokcsay Julia. (Előkészületben).

Mivel tervbe van véve Magyarország időszaki sajtójának további öt-öt évenkénti megjelenése is, ezzel körülbelül pótolva is lenne az a mulasztás, melyet a kényszerítő körülmények a magyar könyvészeti irodalom terén okoztak, ha nem mutatkoznék egy nagy hiány, a megszállott területek, s ezek között elsősorban Erdély magyarnyelvű irodalma, mely a három megszállott terület között a legjelentősebb volt. Hiszen, ha csak a folyóirat- és hírlapirodalmat vesszük, láthatjuk, hogy 1938-ban Jugoszláviában csak 35,² Csehszlovákiában pedig 141³ időszaki sajtótermék jelent meg magyar nyelven, míg Romániában 239.⁴

Az Országos Széchényi Könyvtár vezetősége is belátta ezt a hiányt és „Magyarország időszaki sajtójának könyvészete“ című sorozatába a következő részeket illesztette be:

7. A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt (1919—1940).
8. A magyar időszaki sajtó a cseh-szlovák uralom alatt (1919—1938).
9. A magyar időszaki sajtó a jugoszláv uralom alatt (1919—1941).

Egyidejűleg tervbe vette a könyv-bibliográfiák kiegészítését is a megszállott területek magyarnyelvű anyagával.

Csak az volt a nehézség, hogy ezeket a könyvészeteket anyaországi bibliográfus nem állíthatta össze. Egyrészt, mert nem állott rendelkezésére megfelelő anyag, hiszen a megszállás alatt az Országos Széchényi Könyvtár

¹ Ez a bibliográfia a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium támogatásával a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének kiadásában jelent meg; szintén *Magyar Könyvészet* a címe.

² és ³ Mokcsay Julia: *Az utódállamok magyar időszaki sajtója*. Láthatár. Bp., 1939. 161 és 162.

⁴ Vö. Monoki István: alább i. m. I. táblázat.

csak töredékesen tudta beszerezni a megszállott területek magyarnyelvű irodalmát s utólag, különösen az időszaki sajtótermékek beszerzése, majdnem lehetetlen, másrészt, mert nem ismerhette a különleges helyi viszonyokat. Ilyen bibliográfiát csak olyan ember tud összeállítani, aki maga is a megszállott területeken élt s ismeri az ottani politikai, gazdasági és művelődési áramlatokat, melyek olyan nagy hatással vannak az irodalmi művek s különösen az időszaki sajtó kialakulására.

Szerencsére Erdélyben mindig voltak férfiak, akik szívükön viselték a magyarság műveltségi értékeinek sorsát és nem hagyták elszunnyadni a nemzeti öntudatot. Így elsősorban György Lajos, aki mint eleven kapocs állott az anyaországi és erdélyi magyarság között, vette kezébe a magyarnyelvű nyomtatványok sorsát s már 1925-ben kiadta az Erdélyi Irodalmi Szemlében „Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája (1919—1924)” című művét. Ennek előszavában mondja, hogy az 1919. január 1-e és 1922. december 31-e között megjelent műveket saját gyűjtése alapján közli, mert a kötelezpéldánytörvényt csak 1923. január 1-én alkották meg s így „az 1919—1922. évek szellemi termékei... jórészt kiestek a könyvtárak gyűjteményeiből”.¹ Maga tesz vallomást arról, hogy milyen munka lehetett ennek a néhány évnek anyagát összegyűjteni. „Az természetes, — írja — hogy egy magánember, akit csupán a kulturális érdek és a nyelv szeretete sarkall, de akinek nem áll rendelkezésére sem valamilyen szerv erkölcsi tekintélye, sem a büntető szankcióval záradékolt törvény, a teljességet csupán megközelíti, de... mivel sok utánjárásom és az erdélyi íróktól hozzám juttatott adatok megnyugtattak abban, hogy gyűjteményem a teljesség határait érinti, ezért bátorságot vettem arra, hogy jegyzékemet... az erdélyi magyar irodalom bibliográfiájaként tegyem közzé.”

Ezt a művet soron követte aztán évenként az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925-ben még az ő tollából, 1926-tól pedig Ferenczi Miklósnak, a kolozsvári egyetemi könyvtár főkönyvtárnokának összeállításában. Ezek a bibliográfiák 1929-ig az Erdélyi Irodalmi Szemlében, 1930-tól kezdve pedig az új életre kelt Erdélyi Múzeum-ban jelentek meg évenként. Ferenczi Miklós hagyatékát aztán Valentiny Antal vette át; ő kiegészítve sajtó alá rendezte az 1933. évi könyvészetet. Ettől kezdve az ő tollából jelent meg évenként az erdélyi magyar irodalom, pontosabban az erdélyi magyarnyelvű könyvek bibliográfiája. Mindezek a bibliográfiák aztán az Erdélyi Tudományos Füzetek (szerk. György Lajos). sorozatban is megjelentek.

Az erdélyi időszaki sajtó terén is György Lajost illeti meg az úttörés érdeme. Ő állította össze „A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje (1919—1923)” című bibliográfiát, mely 1924-ben az Erdélyi Irodalmi Szemlében jelent meg.² Azután hosszabb ideig nem jelent meg bibliográfia az erdélyi magyarnyelvű sajtóról, míg Monoki István mint gyakorlati könyvtáros belátva annak szükségességét, össze nem állította Románia 1935. évi magyar és román-magyar időszaki sajtótermékeit; ez szintén az Erdélyi

¹ György Lajos: *A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje (1919—1923)*. Tanulmányok és Értekezések. I. 2. sz. Cluj-Kolozsvár, 1924. 4.

² Megjelent a *Tanulmányok és Értekezések* (szerk. Borbély István) I. 2. számaként is.

Múzeumban és a Tudományos Füzetekben látott napvilágot.¹ Ez mintegy predestinálta Monokit most az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában megjelent *A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt (1919—1940)* című ciklusbibliográfia összeállítására is.²

Hogy milyen nehézségekbe ütközik egy nemzeti hírlap- és folyóirat-bibliográfia összeállítása, azt csak az tudja, aki már maga is megpróbálkozott vele. Először is az anyaggyűjtés gördít leküzdhetetlen akadályokat a bibliográfus elé. Mert hiába van meg a kötelespéldányok beszolgáltatásáról szóló sajtótörvény, ezt a nyomdák és sokszorosító vállalatok nem mindig tartják meg. 1936-ban például Magyarországon 844 sokszorosító vállalat közül csak 571, vagyis a nyomdaiparnak csupán 68%-a szolgáltatott be kötelespéldányokat az Országos Széchényi Könyvtárba.³ S hiába indítanak a könyvtárak megtorló eljárásokat, mert ha a hírlap- és folyóiratanvag a nyomdában már elkallódott, a hiányokat pótolni nem lehet. Így volt ez Magyarországon, de így volt ez Romániában is, amint Monoki előszavából kitétnik. Ilyenkor aztán a hiányokat levelezés, tudakozódás útján próbálja a bibliográfus beszerezni. Ez azonban nem mindig vezet eredményre.

Ha aztán az anyag együtt van, még mindig nem lehet nyugodtan dolgozni, mert számolni kell azzal a sok megtévesztő adattal, amely a lapok homlokírásában előfordul. Eltévesztik az évfolyam- és lapszámozást. Lemarad a lapról a szerkesztők, kiadó vagy esetleg a nyomda neve. Nem tüntetik, vagy rosszul tüntetik fel a megjelenés időpontját stb. De ezek még csak véletlen tévedések, hát még az a sok szándékos tévedés, mely nagyrészt a hatóságok félrevezetésére irányul, az egymással váltakozva megjelenő lapok, variánsok... És ha ezeket az akadályokat is leküzdötte a bibliográfus, akkor következik a tulajdonképeni kérdés: hogyan is tartoznak össze a különböző címváltozáson, újrainduláson átment lapok, a lapok különböző nyelvű kiadványai, a főlappá lett melléklapok és melléklappá lett főlapok stb. Felvetődik az a kérdés is, hogy milyen adatokat vegyen föl munkájába a bibliográfus. Felvegye-e az alcímeket, melyek néha több sor hosszúságúak, minden számon változnak és nem mondanak semmit, vagy hagyja el végleg őket, holott sokszor éppen ott van lefektetve a lap iránya. Felvegye-e a kiadót, s ha igen a kiadótulajdonost-e vagy a felelős kiadót, továbbá a főszerkesztők, szerkesztők, felelős szerkesztők és munkatársak tömegéből kit válasszon ki?

Monoki István a bibliográfiai teljességet választotta, vagyis minden adatot feltüntetett bibliográfiájában, amely a lapon fel volt tüntetve. Ha a bibliográfusnak elég idő és hely áll rendelkezésére, ez a módszer a legajánlatosabb. Igaz, hogy bizonyos mértékig zavarja az egyöntetűséget, mert hiszen a lapok maguk sem egyöntetűek, de alapját képezi minden további

¹ Monoki István: *Romániában az 1935. évben megjelent román-magyar és magyar időszaki sajtótermékek címjegyzéke*. Tudományos Füzetek 90. sz. Kolozsvár (Cluj), 1936. 33 [1] l.

² Monoki István: *A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt (1919—1940)*. Magyarország időszaki sajtójának könyvészete 7. sz. Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára. Bp., 1941. [2], XI [1], 266 [2] l. + 3 táblázat. 24 cm.

³ *Magyar Könyvészet 1936*. Bp., 1939. XI. 1.

kutatásnak és bibliográfiának, hiszen mindent megad, amit a lapról adni lehet s az olvasóra bízva a válogatást. S hogy valóban pontosan kap meg az olvasó minden adatot Monoki művében, arról az a tény kezeskedik, hogy a szerző minden lapszámot személyesen nézett meg. Előszavában mondja: „...nem is igyekeztem olyan adatokat felsorolni, amelyeknek valódiságáról saját szememmel magam meg nem győződtem s ha vettem is át olyanokat, mindenütt megemlítettem a forrásokat azzal a feltett szándékkal, hogy ezen adatokat ellenőrzésük és kiegészítésük után pótlólag külön füzetben közlöm.“ Ez az a pontosság, amely minden bibliográfia legnagyobb értéke. A legtöbb bibliográfia például rétvonalakban közli a lapok nagyságát. Monoki nemcsak, hogy centiméterekben adja azt meg, hanem a lap hosszúságát és szélességét is feltünteti.

Ha van hibája, az is inkább érdem. Ugyanis olyan pontos, hogy az egyes adatok változásakor nemcsak a kezdő, hanem a végdátumot is megadja. Például a Keleti Újságnál „Fel. szerk.: Szentmiklósi József [II. 233 (1919)-ig], Zágoni István [II. 234 (1919)].“ Ez sem hiba, hiszen az olvasó kényelmét szolgálja, csak felesleges, mert ha Zágoni a 234. számtól szerkesztette a lapot, akkor nyilvánvaló, hogy az őt megelőző szerkesztő a 233. számmal hagyta abba a szerkesztést. A sok dátum kissé nehézkessé teszi a bibliográfia használatát.

De nemcsak a bibliográfia értékes, hanem a hozzá fűzött tájékoztatók is. A címjegyzék után következik egy szakbeszámoló tájékoztató, mely tizenhét szakra osztva sorolja fel a bibliográfiában abc sorrendben feltüntetett lapok címeit. Hogy ilyen szakmutató mennyire fontos, azt csak a gyakorlati könyvtárosok tudják eléggé méltányolni, akik tisztában vannak azzal, hogy a kutatók legtöbb esetben szak szerint keresik a műveket. Azután következik egy földrajzi tájékoztató, melyben a megjelenési helyek betűrendjében minden lap fel van sorolva, mely azon a helyen jelent meg. Ennek nemcsak művelődéstörténeti értéke van, hanem rendkívül megkönnyíti a bibliográfia használatát is. A tájékoztató részben elősegíti a kötet használatát a névmutató is, vagyis mindazon szerkesztők, kiadók és munkatársak nevének mutatója, akik a címjegyzékben előfordulnak. Mindezekhez járul még egy jegyzék a címjegyzékben előforduló román helységnevek magyar nevééről. Kevés ilyen jól felszerelt bibliográfia hagyta el a sajtót.

Most még néhány szót szeretnék szólni azokról az érdekes és értékes táblázatokról, melyeket Monoki előszavában közöl. Az egyik szakok szerint felsorolva tünteti fel, hogy 1919-től kezdve évenként hány időszakos sajtótermék jelent meg magyar nyelven Romániában s összeveti az ugyanabban az évben megjelent könyvtermeléssel; ebből az az érdekes eredmény derül ki, hogy míg Magyarországon 1936-ban az időszakos sajtó az egész irodalmi termelésnek csak 19.76 %-át tette ki, addig Romániában a magyarnyelvű időszakos sajtó a magyar irodalmi termelésnek 47.76 %-át tette, vagyis, hogy a romániai magyarok a könyvekkel szemben előnyben részesítették a lapokat. Másik táblázata a megjelenés helye szerint közli az adatokat. E szerint Kolozsváron 457 lap jelent meg, míg az utána következő legtöbb lap Temesváron jelent meg, de ott már csak 214. Igaz, hogy ezeket a számokat bizonyos mértékig csökkentenünk kell, mert ezek nem a lapok, hanem a lapcímek

számai, tehát a címváltozások is bele vannak számítva, de ez sem változtathatja meg azt a tényt, hogy a magyar műveltség terén Romániában — mint az természetes is — mindvégig Kolozsvaré volt a vezető szerep. Nagyon érdekes a II. táblázat is, mely azokat a lapokat tünteti fel évfolyamjelzésükkel és címváltozásaikkal, melyek 1919-ben már éltek s 1940-ben is élve érték meg a visszacsatolást. Negyvenhárom ilyen lap, illetőleg folyóirat volt Erdélyben s ezeknek táblázata maga egy kis hirlaptörténelem.

Monoki bibliográfiája ennél fogva nemzeti szempontból nemcsak azért hasznos, hogy számbavette a Romániában élt magyarság műveltségi eredményeinek egy részletét, hanem magában véve is olyan értékes munka, amely bármely hirlapbibliográfusnak mintául szolgálhat.

Ez a bibliográfia azonban nemcsak a „Magyarország időszaki sajtójának könyvészete“ című sorozatban jelent meg, hanem a „Magyar könyvtermelés a román uralom alatt (1919—1940)“ című mű második köteteként is. Ennek a műnek azonban még hiányzik az első kötete, mely a tulajdonképeni könyvtermelést fogja magába foglalni. E munkához megvannak az előkészületek, hiszen említettem, hogy már György, Ferenczi és Valentiny évenként összeállította a romániai magyar irodalom könyvbibliográfiáját. Ez az évenkénti számbavétel azonban még pótlásokra szorul; a különböző feldolgozási rendszerek egyöntetűvé tétele is az egész anyag teljes átdolgozását teszi szükségessé. Sajnos Valentiny Antalt, aki nemcsak az 1933. óta megjelent könyvbibliográfiával, hanem a Századok mellékleteként megjelenő „Magyar történeti bibliográfia“-ban való közreműködése által is hivatva lenne e mű előkészítésére, a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatói teendői annyira lefoglalják, hogy nem vállalhatja ezt a munkát. Reméljük azonban, hogy Monoki István, aki olyan gondos hirlap-bibliográfiával ajándékozta meg a magyar közéletet, nem riad majd vissza a könyvbibliográfia összeállításának nehézségeitől sem s a „Magyar könyvtermelés a román uralom alatt“ című mű első kötete is hamarosan napvilágot lát.

Mokcsay Júlia.